

ИВАНА СПАИЋ*
НЕНАД Д. СТЕФАНОВИЋ**
Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

УДК 351.77:342.7
Оригиналан научни рад
Примљен: 20.08.2020
Одобрен: 10.09.2020
Страна: 107-119

ПАРАДИГМА УГРОЖАВАЊА ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА УСЛЕД ВАНРЕДНОГ СТАЊА

Libertas inaeestimabilis res est
(Слобода је од непроценљиве вредности)
Gaius – D.50,17,122

(Стојчевић, Ромац, 1971: 239)

Сажетак: У раду је приказан кратак осврт на настанак и развој људских права и слобода кроз историју и на њихово кршење и угроженост услед пандемије корона вируса и ванредног стања које је због тога уведено у великом броју земаља. Обзиром да је ванредно стање несвакидашња ситуација која за собом повлачи и низ реперкусија, циљ рада је да се, компаративном и дедуктивном методологијом, укаже на начине како су све људска права и слободе угрожена (не)законитим мерама појединих држава, које су их предузеле у циљу спречавања ширења корона вируса. Свака држава је мере против ове болести прилагодила сопственим потребама и оне се битно разликују од државе до државе, а становништво је различито реаговало на њих. Због тога су компаративно приказане мере које се директно тичу људских права и слобода у Србији, Кини, Шведској и Италији. Такође, у раду је изложена позитивно правна уставна и законска норматива у Републици Србији која регулише материју ванредног стања.

Кључне речи: људска права и слободе, ванредно стање, COVID-19, корона вирус, пандемија, омбудсман

Уводна разматрања о људским правима и слободама

Људска права и слободе представљају фундамент сваког демократског друштва и полазна начела у дефиницији човека као слободног грађанина, који их стиче самим рођењем. Дакле, та права су урођена и уткана у биће сваког човека, али њихова експанзија и афирмација добија на значају тек последњих пар векова.¹ Најстарији аспекти и расправе о правима и слободама човека су

* ivanas.milic@gmail.com

** nenad@pravni-fakultet.info

¹ Постоје аутори који сматрају да људска права у доба глобализације представљају утопију и да су изгубила своју позицију и релевантност за људско друштво. Моуп, S. (2012). The last utopia:

филозофског карактера и датирају још из античког периода. Наиме, грчки филозофи су велики број својих дела посветили природном праву (лат. *ius naturalis*). Економским и културним јачањем и развојем античке Грчке настаје појам „*номос*“ који се данас тумачи као „закон“, мада је спорно његово значење, обзиром да *номос* сигурно не може бити третиран у смислу данашњих закона. „Софисти излазе са тврдњом да закон (*номос*) не може бити исти за све људе, да не може бити наметнут споља и да мора бити у складу са природом. Најважнији су природни закони, са којима важећи морају бити усклађени.“ (Ковачевић-Куштримовић, 2011:43) Аристотел је имао другачије мишљење, истичући двоструку природу човека, која узрокује разлику између правде и правичности, из чега произилази и његово учење и чувена подела правде на комутативну и дистрибутивну правду. (Aristotel, 1988:95) Тај дуализам срећемо и у учењу стоика где се једне стране стоји идеја о целини коју репрезентује јединство људске заједнице, насупротив природном праву које је мерило свих постојећих закона.²

У периоду доминације Римског царства, на простору данашњег Медитерана и Европе, осим обичајног, неписаног права, настаје писано право у форми закона - *lex*. Природно право је сукцесивно мењало форму и полако се претакло у законе, са крајњом намером да остану вечни и универзални. То право, иако настало пре више од два миленијума, данас представља фундамент свих правних система континенталне Европе, где спада и наше право. Правни институти и принципи, базирани на сентенцама, изрекама угледних римских правника, (Гаја, Модестина, Улпијана, Тацита...) и данас у добром делу чине основу позитивноправних решења. Међутим, појава хришћанства у раном средњем веку све до појаве ренесансе, негативно се одразила на мисао о људским правима и слободама. Период феудализма и апсолутних монархија, са хришћанском црквом и инквизицијом представљају "мрачан период" и негацију свега онога што је прокламовало природно право. Хришћанско учење је било окренуто Аристотеловој доктрини у којој доминира догматизам, међутим, у основи Аристотеловог учења налази се природни рационализам што је у супротности са вечним божијим правом и божијим законом (*lex divina*) који је вечан и управља свим на овом свету, дакле и бићима и стварима. Тома Аквински отворено је говорио против природних закона, а у прилог томе да се човекова природа мора ускладити са божијим законом. На тај начин настаје једно ново, до тада непостојеће – канонско право.

Иако је и у средњем веку било покушаја да се промовишу поједина права и слободе и ограничи апсолутна власт владара, све су то били спорадични случајеви који су имали за циљ бољи положај властеле и појединих друштвених група, а не целог становништва. Најбољи пример за то је Велика повеља

human rights in history. Harvard University Press. p.212-227., Lagoutte, S., Sano, H. O., & Smith, P. S. (Eds.). (2007). *Human Rights in Turmoil: Facing Threats, Consolidating Achievements* (Vol. 92). Martinus Nijhoff Publishers.

² Ову поделу срећемо и у Софокловој трагедији „*Антигона*“ где Антигона не признаје земаљске, Креонтове законе за полис Тебу и позива се на „Бојже“, вечне, природне законе о сахрањивању мртвог човека, у овом случају свога брата, што на крају трагедије плаћа сопственим животом.

слобода (*Magna Carta Libertatum*) из 1215. године која „није повеља слобода човека већ конкретне привилегије најчистијег племства према краљу – врста политичког уговора.“ (Кутлешаћ, Голић, 2017: 77) У догматизму и искључивости учења хришћанске цркве крила се и клица пропасти тог учења. Догматско учење о божанској универзалности полако бива потиснуто идејом о појединцу и човеку који је бог на земљи. Хуманизам и ренесанса преносе тежиште са општости на индивидуалност из које је проистекла идеја аутономије воље. Хришћанство губи доминацију и утицај, а фокус се мења на појединца, тако да човек сада сам гради сопствену судбину и тако остварује наклоност бога. Природно право током XVII и XVIII века поново се ревитализује са идејом да закони морају бити у складу са природним законима. Све то је праћено великим и бурним друштвеним дешавањима: открићем Америке, стварањем националних држава, развојем природних наука и зачетком капитализма. У оквиру либералне филозофије Жан Жак Русо (*Jean-Jacques Rousseau*), Џон Лок (*John Locke*), Томас Хобс (*Thomas Hobbes*) и Барух де Спиноза (*Baruch de Spinoza*) као најзначајнији представници теорије друштвеног уговора заступали су становиште да су сви људи, пре но што су ступили у друштво, били неограничено слободни и „живели у природном стању.“ Узајамном сагласношћу, по овој теорији, појединци се групишу и уједињују не би ли формирали политичку заједницу са циљем да се заштите од насиља и сваког другог вида неправде, обзиром да су људи по својој природи склони насиљу. Они прихватају заједничка правила и преузимају обавезе ради постизања жељеног циља. Међутим, да би се то остварило, потребно је велики део својих права пренети (уговором) на државу, с тим да нека права остају непреносива на државу и неприкосновена: право на живот, право на својину и право на слободу. Ова начела теорије друштвеног уговора представљале су темељ за Декларацију о правима човека и грађанина (1789. год.) из периода француске буржоаске револуције, Декларацију о независности САД (1776. год.) (енгл. *The Declaration of Independence*) и Акт о правима (енгл. *The Bill of rights*). (1791. год.)

Идеја о природном праву је настала као коректив важећем праву, и због тога носи у себи морални, етички, али и политички набој. За природна права се може рећи да су изворна и класична и ту спадају: право на живот, слободу, својину, једнакост, сигурност, отпор угњетавању и трагање за срећом. „Ту се налази и данас актуелна категорија људских права која је инкорпорисана у значајне опште акте међународне заједнице и која, у рукама те Заједнице, практично представља средство за остварење корективне правде на свим географским ширинама. Сва ова права, а то значи и категорија људских права, нису стечена, већ она представљају „нераздвојни део људских бића“ која човек поседује самим фактором свога постојања.“ (Перовић, 1995: 143) То се налази круцијална разлика природних у односу на сва дуга, стечена права, која настају по основу правног посла и она се лако могу изгубити. За разлику од њих свако природно право се стиче рођењем и неотуђиво је током трајања целог живота. То за последицу има да су природна права универзална, вечита и аутономна. Она стоје изнад свих закона позитивног права, које је, као што знамо, подложно различитим решењима у различитим временским епохама.

Подела, врсте и механизми заштите људских права и слобода

Постојање људских права је везано за природу људског бића, јер се оно сматра слободно рођеним. Због тога се и каже да се сваки појединац рађа са својим слободама и правима.³ Да би дошао до својих права човек није обавезан да нешто чини или не чини, као што ни државна власт не може по својој вољи да појединцу додељује нешто што му по природи припада. Исто је и са губитком слободе. „Држава не може појединцу да одузме његова права, јер му их она није ни подарила. Али ни сам појединац се не може одрећи својих права, јер је рођен слободан, те због тога не може да се одрекне свог основног својства своје личности.“ (Гајин, 2011: 16)

Евидентно је да се о правима и слободама говори у плуралу, јер појединац не ужива само једно право и једну слободу, већ више њих. Садржински та права су различита и има их велики број, а обзиром на своју битност нормирана су најзначајнијим правним актима међународног и унутрашњег права, тј. Уставним актима и међународним конвенцијама и декларацијама. Када говоримо о међународним актима који регулишу материју људских права најзначајнији су следећи документи: Општа декларација Уједињених нација о људским правима (1948.год.), Међународни пакт Уједињених нација о грађанским и политичким правима (1966.год.), Међународни пакт Уједињених нација о економским, социјалним и културним правима (1966. год.) и Европска конвенција о људским правима. (1950. год.)⁴ У Уставу Републике Србије из 2006.године од укупно 206 чланова, скоро половина њих регулише материју људских права. Готово 70 чланова Устава пружа гаранцију људских права, док се у неким члановима пружа и више различитих гаранција.⁵ Међутим, није Устав једини правни акт који садржи и регулише материју људских права и слобода у националном праву. Велики број закона у себи садржи каталог људских права, детаљније регулишући свако од тих права понаособ. Тако у нашем позитивном праву имамо законе из области: заштите животне средине, слободе штампе, радног права, породичног и брачног права, процесног права итд. Након Другог светског рата, а нарочито у последње две деценије, сведоци смо наглог увећања броја гарантованих људских права и слобода инкорпорираних у позитивно право. Њихов број експоненцијално расте и из једног права се дешава да деривира више њих. Тако, на пример, уставна гаранција слободног приступа информацијама од јавног значаја које се налазе у поседу државних органа и организација којима су поверена јавна овлашћења, је посебним законом⁶ разложена на четири посебна права: право на обавештење да ли орган

³ Види више: Lewis, James R., and Carl Skutsch (2001): *The human rights encyclopedia*, Sharpe Reference, p.13.

⁴ Осим ових Република Србија је потписала и ратификовала велики број докумената из материје људских права. Вредно је напоменути нпр. Конвенцију УН о правима особа са инвалидитетом и Ревидирану Европску социјалну повељу Савета Европе, обе из 2009.године.

⁵ Тако на пример, у члану 33. Устава Републике Србије, који регулише посебна права окривљеног, налази се јемство чак седам посебних права

⁶ Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја ("Сл. гласник РС", бр. 120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010)

државне власти поседује тражену информацију, право да му се информација од јавног значаја учини доступном тако што ће му се омогућити увид у документ који садржи информацију од јавног значаја, право на копију тог документа, право да му се, на захтев, копија документа упути поштом, факсом, електронском поштом или на други начин. (чл. 5, ст.2.) Због тога се данас налазимо у ситуацији да готово нема људског права или слободе који није обухваћено неким законским текстом и тај процес ширења сфере људских слобода и права наставља да тече истом брзином.

У теорији наилазимо на различите класификације људских права и слобода обзиром да се користе различити критеријуми и методологије.⁷ Мишљења смо да је класификација прихваћена у Уставу Републике Србије из 2006.године једна од најопштијих јер врши поделу заштићених права на људска и мањинска права. Људска права садржана су у другом одељку Устава, под насловом: „Људска права и слободе“, док се одредбе о мањинским правима налазе у трећем одељку насловљена: “Права припадника националних мањина“. Насупрот нашем уставу, Устав Швајцарске из 1999. године има трипартитну поделу на: основна, грађанска и социјална права, с тим да је у оквиру грађанских права садржано и држављанство и политичка права. Устав Шпаније из 1978.године има дуалну поделу права и слобода, где први део регулише основна права и јавне слободе, док се у другом делу регулишу права и дужности грађана.

Тешко је пружити једну општу класификацију применљиву за све правне системе која би била глобална и мондијалистичка. „Често се унутар исте класификације примењују различити критеријуми. Отуда класификације нису конзистентне. Класификационе критеријуме који се ослањају на садржај права, а који се најчешће користе није могуће успешно применити на све слободе и права. С обзиром на комплексност појединих људских права, постоје тешкоће да се свака слобода или право сврстају примењујући само један критеријум класификације. Слобода штампе могла би се нпр., сврстати у личне слободе које штите духовни интегритет личности. Али, она може бити сврстана и у групу политичких слобода.“ (Пајванчић, 2011:69)

Садржински, права и слободе се деле на лична, економска, политичка, социјална и културна, а у оквиру сваке од ових група могуће је даље разврставање на основу бројних критеријума. Мимо основне поделе, посебно се издвајају дужности, као аналогија обавеза према другим људима, јер људска права и слободе у себи садрже не само погодности и привилегије, већ и обавезе појединаца. Због тога је и заштита свих људских права и слобода њихов битан елемент, јер без ефикасне заштите обесмишљава се и њихова егзистенција. То представља осетљиво подручје, склоно злоупотреби и кршењу уколико не постоји институционална брига о њима.

⁷ Тако на пример, у уџбенику „Уставно право“ Маријане Пајванчић наилазимо на поделу људских права по основу тринаест критеријума да би ауторка, затим дала своју поделу: “Типологије настале у теорији групишу људска права на: лична, политичка, социјална, културно – образовна, дужности, посебна права националних мањина, права странаца. У групи личних слобода и права издвајају се две подгрупе: лична права која штите телесни интегритет и лична права која штите духовни интегритет личности.“ (Пајванчић, 2011:69)

Када се говори о заштити људских права и слобода не може а да се не спомене институт омбудсмана (швед.: повереник, заступник).⁸ Први пут уведен 1809. године у Шведској, овај институт је имао за циљ контролу извршне власти, да би каснио био прихваћен у већини земаља као заштитних угрожених и повређених права грађана. У Србији је институт омбудсмана уведен 2005. године доношењем Закона о заштитнику грађана, да би годину дана касније био потврђен чланом 138 Устава Републике Србије, којим му је утврђена надлежност, одговорност и начин избора и разрешења. Поред омбудсмана, значајну улогу у заштити права и слобода има Уставни суд. Судови и органи управе такође се јављају као општи заштитници људских права и слобода, али њихова основна надлежност не лежи искључиво у заштити, тако да они то обављају у оквиру својих редовних надлежности. Обзиром да су права и слободе регулисани законским текстовима, јавно тужилаштво такође брине о њиховој заштити и осим кривичног гоњења, располаже законским инструментима, а све у циљу заштите уставности и законитости.

Ванредно стање у Републици Србији – нормативна регулација

Ванредно стање се уводи у стању крајње нужде. То није нормално стање и држава у њему отежано функционише јер је њен интегритет доведен у питање. Долази до поремећаја у раду институција, многи механизми не функционишу, а људска права и слободе су најчешће прва на удару. „Основ овог концепта представља „принцип неопходности“, по коме у условима ванредног стања, када је интегритет државе угрожен изузетним опасностима од рата, економске рецесије, природних катастрофа, отцепљења, побуна или субверзија, држава има право да предузме све неопходне мере и одбрани своју егзистенцију.“ (Гајин, 1995: 839)

Два најзначајнија правна акта који регулишу материју ванредног стања у Републици Србији су Устав⁹ и Закон о одбрани.¹⁰ Устав регулише у члану 200 разлоге, услове и процедуру проглашења ванредног стања („Када јавна опасност угрожава опстанак државе или грађана, Народна скупштина проглашава ванредно стање.“) Шта значи ова опасност детаљније уређује Закон о одбрани у члану 4: „Ванредно стање је стање јавне опасности у којем је угрожен опстанак државе или грађана, а последица је војних или невојних изазова, ризика и претњи безбедности.“ да би касније у истом члану било разјашњено да се невојни изазови, ризици и претње безбедности испољавају у облику: тероризма,

⁸ У Србији се користи назив „заштитник грађана“, а свака држава има свој назив за омбудсмана: *Defensor del pueblo* у земљама шпанског говорног подручја, као што су Шпанија, Аргентина, Перу и Колумбија; „Парламентарни заступник за администрацију“ - *Parliamentary Commissioner for Administration*, у Великој Британији; „Заштитник становника“ - *Protecteur du Citizen*, у Канади; „Бранилац грађана“ - *Difensore Civico*, у Италији. Преузето са: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Ombudsman> (09.08.2020.)

⁹ Устав Републике Србије, "Сл. гласник РС", бр. 98/2006.

¹⁰ Закон о одбрани "Сл. гласник РС", бр. 116/2007, 88/2009, 88/2009 - др. закон, 104/2009 - др. закон, 10/2015 и 36/2018

организованог криминала, корупције, елементарних непогода, техничко-технолошких и других несрећа и опасности. Одговор на питање да ли и пандемија смртоносног вируса спада у елементарне непогоде добијамо у Закону о ванредним ситуацијама¹¹ где се у члану 8 наводи: „...елементарна непогода је догађај хидрометеоролошког, геолошког или биолошког порекла, проузрокован деловањем природних сила, као што су: земљотрес, поплава, бујица, олуја, јаке кише, атмосферска пражњења, град, суша, одроњавање или клизање земљишта, снежни наноси и лавина, екстремне температуре ваздуха, нагомилавање леда на водотоку, епидемија заразних болести, епидемија сточних заразних болести и појава штеточина и друге природне појаве већих размера које могу да угрозе здравље и живот људи или проузрокују штету већег обима.“

Уставом је у члану 200 нормирано да “одлука о ванредном стању важи најдуже 90 дана“ и допушта да „проглашавајући ванредно стање Народна скупштина може прописати мере којима се одступа од Уставом зајемчених људских и мањинских права.“ Међутим, која ће права бити ограничена зависи пре свега од околности због којих је ванредно стање уведено. Оно што је сигурно, то је да постоји одређени круг права и слобода зајемчених уставом (чл. 202 ст.4) који током ванредног стања не могу бити ни на који начин ограничени: право на живот, право на достојанство и слободан развој личности, неповредивост физичког и психичког интегритета личности, забрана ропства и принудног рада, права везана за поступање с лицем лишеним слободе, право на правично суђење, право на правну сигурност у казненом праву (претпоставка невиности, *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege...*), право на правну личност, право на држављанство, слобода мисли, савести и вероисповести, приговор савести, слобода изражавања националне припадности, забрана изазивања националне, расне и верске мржње, право на закључење брака и равноправност супружника, слобода одлучивања о рађању, права детета и забрана насилне асимилације. Осим ових наведених сва остала права је могуће ограничити током ванредног стања: слобода кретања, право на безбедност и слободу, тајност писама и заштита података о личности, слобода окупљања, слобода медија, право на обавештеност, слобода мишљења и изражавања, неповредивост стана, права у вези трајања притвора итд.

Примери ограничења елементарних људских права у Србији и појединим државама током трајања COVID-19

Сигурно је да ће историја људске цивилизације памтити 2020-ту годину по пандемији вируса који се у кратком временском периоду проширио целом планетом. Не постоји ни једна држава у којој није забележена појава оболелих, а брзина којом се корона вирус (COVID-19; Coronavirus infectious disease 2019) преноси међу становништвом разликује се међу државама у зависности од предузетих мера и дисциплине становништва. У жељи да спречи ширење смр-

¹¹ Закон о ванредним ситуацијама, "Сл. гласник РС", бр. 111/2009, 92/2011 и 93/2012

тоносног вируса свака држава је предузела низ рестриктивних мера које нису биле само здравственог и економског карактера, већ су у знатној мери ограничила елементарна људска права и слободе. „И док су одређене државе биле погођеније од других без обзира на предузете активности, оно што је заједничко за готово све је да економија трпи највећи ударац. Чињеница да се ова пандемија одвија у тренутку када је интернет доминантни вид информисања и комуникације, довела је до тога да су из недостатка контроле истинитости информација које се објављују проистекле бројне контроверзе и дезинформације.“ (Вјелажас, Filipović, 2020:399) То је у околностима пандемије посебно опасно и штетно, али није ново, јер један од начина деструктивног деловања константно растућег броја медија је „перманентна еманација невероватне количине нетачних информација.“ (Вјелажас, Filipović, 2018:19)

У Србији је 15.марта 2020. године због пандемије корона вируса (COVID-19) уведено ванредно стање Одлуком о проглашењу ванредног стања¹², на основу члана 200, става 4 Устава. Обзиром да је по Уставу Народна скупштина овлашћена да проглашава ванредно стање, а пошто се она није могла сазвати због опасности по здравље народних посланика, одлуку су потписали председник Републике, председница Скупштине и председница Владе. Не улазећи у то да ли је доношење такве одлуке било оправдано и да ли се заштита живота и здравља грађана могла постићи и увођењем ванредне ситуације, која у знатној мери мање угрожава слободе и права грађана, чињеница је да су током трајања ванредног стања у Србији били ограничена поједина елементарна људска права и слободе. Стиче се утисак да је мера ограничавања слободе кретања у виду „полицијског часа“ најтеже погодила грађане. На основу Одлуке о проглашењу ванредног стања, Влада је донела Уредбу о мерама за време ванредног стања¹³ (у даљем тексту: Уредба) која је важила све до укидања ванредног стања, 6. маја 2020. године. За поступање супротно одредбама Уредбе била је предвиђена прекршајна и кривична одговорност.

На основу члана 2 Уредбе, и члана 15, став 1 Закона о државној управи, министар унутрашњих послова, је донео Наредбу о ограничењу и забрани кретања лица на територији Републике Србије.¹⁴ (у даљем тексту: Наредба) Наредбом је забрањено кретање на „на јавним местима, односно ван станова, просторија и објеката за становање у стамбеним зградама и изван домаћинства (окућница), и то: 1) лицима са навршених 65 и више година живота – у насељеним местима преко 5.000 становника; 2) лицима са навршених 70 и више година живота – у насељеним местима до 5.000 становника.“ Осим овог ограничења које се односило искључиво за старија лица Наредбом је „свим лицима забрањен излазак ван станова, просторија и објеката за становање у стамбеним зградама и изван домаћинства (окућница) у времену од 17 до 05 часова, осим суботом када забрана траје од 15 до 03 часова и недељом када забрана траје од

¹² <https://www.propisi.net/odluka-o-proglasenju-vanrednog-stanja/> (14.08.2020.)

¹³ Уредба о мерама за време ванредног стања, "Сл. гласник РС", бр. 31/2020, 36/2020, 38/2020, 39/2020, 43/2020, 47/2020, 49/2020, 53/2020, 56/2020, 57/2020, 58/2020 и 60/2020.

¹⁴ <https://www.pravno-informacionisistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/naredba/2020/34/1/reg> (14.08.2020.)

15 до 05 часова.“ Треба имати у виду да забрана кретања није неуставна, међутим, уколико се њоме угрожавају „апсолутна права“ тада јесте. На пример, уколико се забраном кретања угрози нечији живот, то је свакако неуставно ограничење.

На тај начин Србија је постала једна од земаља које се предузеле најригорозније мере у свету током пандемије вируса COVID-19 и у знатној мери ограничила једно од елементарних људских права – слободу кретања. Међутим, није слобода кретања једино право које је било дерогирано током ванредног стања. Право на правично суђење је једно од уставом загарантованих права које је у знатној мери било дерогирано праксом да се током ванредног стања суђења одржавају online путем апликације Skype. Забележен је случај новинарке које је лишена слободе само зато што је указала на непостојање адекватне заштите медицинског особља у здравственој установи. Разлог наведен за њено лишење слободе је био: „ширење панике“. Међутим, током ванредног стања у Србији осим ефеката по здравље људи резултати су се јавили и у погледу превенције криминалних активности. „Током трајања ванредног стања забележен је знатан пад стопе криминала у односу на исти период прошле године. Прецизније, за период од месец и по дана, од 15. марта до 1. маја, забележено је за око 60 одсто мање кривичних дела него у истом периоду прошле године.“¹⁵

Савет Европе је 7.априла 2020. године упутио европским владама Инструкције о поштовању људских права, демократије и владавине закона у којима се налаже да: „свако одступање мора да буде утемељено на домаћем праву како би се заштитило од самовоље и мора бити строго неопходно за борбу против ванредне ситуације. Државе морају имати на уму да све мере које предузимају треба да теже заштитити демократског поретка од претњи и требало би уложити све напоре да се заштите вредности демократског друштва, попут плурализма, толеранције и слободоумности.“¹⁶

Приступ у борби против пандемије COVID-19 разликује се међу државама јер препоруке Светске здравствене организације нису обавезног карактера. Први званични случајеви корона вируса забележени су у Кини током децембра месеца 2019. године. Још увек се са сигурношћу не зна ко је био „нулти пацијент“ од кога је болест почела да се шири међу становништвом, али се зна да је болест почела у граду Вухану, покрајина Хубеи. Чим су увидели колико је вирус опасан и како се брзо преноси, кинеске власти су почеле да примењују ригорозне мере. У карантин је стављен Вухан и околни градови, чиме је ускраћена слобода кретања за више од 50 милиона становника, али је и спречено ширење вируса на друге покрајине. „Кинеска Влада је уложила невиђен напор да пронађе контакте потврђених случајева. Само у Вухану, више од 1800 тимова од пет или више људи пронашли су десетине хиљада контакта-

¹⁵ <http://www.politika.rs/sr/clanak/454357/Tokom-vanrednog-stanja-zabelezen-pad-kriminala-od-60-odsto> (13.08.2020.)

¹⁶ <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40> (10.08.2020.)

та.¹⁷ Том приликом је била угрожено право на приватност и заштиту личних података, али је то правдано вишим циљем. Две широко коришћене апликације за мобилне телефоне, AliPay и WeChat - које су последњих година замениле плаћање папирним новцем у Кини - помогле су у спровођењу ограничења, јер су омогућиле влади да прати кретања становништва и чак спречи људе са потврђеним инфекцијама да путују. Агресивне мере „социјалног дистанцирања“ које су спроведене у целој Кини укључивале су отказивање спортских догађаја и затварања биоскопа. Школе су продужиле паузе које су почеле средином јануара за лунарну нову годину чиме је било ускраћено још једно елементарно право – право на образовање. Многа предузећа су затворила продавнице, чиме је хиљадама људи онемогућено право на рад, што им је уједно угрозило и егзистенцију. Овако ригорозне мере, уз примену других хигијенских и здравствених мера су дале резултате тако да данас има најмањи број смртних случајева процентуално гледано на милион становника.

За разлику од Кине, Шведска има другачији приступ у борби против корона вируса. У намери да сачува своју економију у Шведској није уведен обавезан карантин, а предузећа су наставила да раде пуно радно време без икаквих ограничења. У јавном превозу нису уведена никаква ограничења, а деца млађа од 16 година иду редовно у школу и похађају наставу. Границе су остале отворене и све мере превенције немају репресиван карактер већ су базиране на принципу препорука. Шведска се определила за стратегију која представља комбинацију пар обавезујућих ограничења, док је све остало засновано на отвореним препорукама о одржавању физичке дистанце.¹⁸ Овај модел поштује људска права и готово да их уопште не угрожава или ограничава. Шведска је позната као земља у којој су достигнути високи демократски стандарди и ове мере само иду у прилог тој констатацији. Слобода кретања није ограничена што становништву омогућава за обавља свакодневну рутину, а чак ни ношење заштитних маски није обавезно. Да ли је „шведски модел“ ефикаснији и да ли ће се брже постићи колективна имунизација становништва великим бројем заражених остаје да се види. Према тренутним подацима (табела 1.) Шведска број заражених и умрлих у Шведској не одступа драстично од земаља које су увеле много ригорозније мере.

Италија је једна од земаља које су највише биле погођене вирусом корона, број умрлих на милион становника је до скоро био највећи у свету и због тога су уведене изузетно строге мере. Од 9. марта у Италији важе посебна правила за излазак из куће, из које се може изаћи само из преке потребе. У куповину не могу да иду две особе, а током трајања најстрожијих мера, родитељи су смели да прошетају са децом само око куће.¹⁹ За непоштовање предвиђених мера предвиђене су високе новчане казне.

¹⁷ <https://www.sciencemag.org/news/2020/03/china-s-aggressive-measures-have-slowed-coronavirus-they-may-not-work-other-countries> (10.08.2020.)

¹⁸ Види више: <https://www.slobodnaevropa.org/a/svedska-mjere-korona-virus/30584051.html> (11.08.2020.)

¹⁹ <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-52135576> (12.08.2020.)

Обраћање Председника и најављено поновно увођење ванредног стања и ускраћивање слободе кретања у Србији почетком јула 2020. године резултовало је масовним протестима грађана у Београду који су трајали више дана. У Берлину су 1. августа 2020. године одржане демонстрације више десетина хиљада људи незадовољних владиним мерама, предузетим због корона вируса.

Табела 1. – Број заражених и преминулих од COVID-19 у Србији, Кини, Шведској, Италији и САД на дан 13. августа 2020. године²⁰

Држава	Број регистрованих случајева	Број смртних случајева	Број смртних случајева на 1 милион становника
Србија	28,751	658	75
Шведска	83,455	5,774	571
Кина	84,756	4,634	3
Италија	251,713	35,225	854
САД	5,360,488	169,135	511

Закључно разматрање

Људска права и слободе представљају тековину цивилизације и борба за њих је трајала вековима. Ова осетљива област мета је напада свих ауторитарних и диктаторских режима и као лакмус папир служи процени да ли је друштво демократско или не. Појава епидемије светских размера није новина у људском друштву. Ако се сетимо појаве куге 1347. године која је усмртила 50 милиона становника (што је представљало 60% европске и 1/3 светске популације) или шпанске грознице 1918. године, од које је страдало према неким проценама 100 милиона људи (обзиром на чињеницу да је пеницилин пронађен тек 1928. године), преко птичијег и свињског грипа, с почетка 21. века, видећемо, да је уз мање или веће жртве, људско друштво успело да опстане.

Услед пандемије светских размера две области су посебно на удару: здравље људи и економија, међутим, у пракси се показало да се ова ситуација, под изговором борбе против ширења вируса, користи као изговор за сузбијање најбитнијих људских слобода и права грађанина. Институционални оквир њихове заштите постоји „на папиру“, али се у пракси не примењује у потпуности јер званичници и институције само декларативно реагују. Постоје оправдана страховања да би под изговором заштите здравља људи, слобода кретања, право на информисање, правично суђење и поверљивост личних информација могла бити трајно ограничена тј. злоупотребљена.

Евидентно је да су током трајања пандемије корона вируса људска права и слободе кршена у већини држава. Оно што остаје неизвесно јесте питање да ли ће по окончању оваквог стања ствари бити враћене у пређашње стање или ће се њихово ограничење априори подразумевати *pro futuro*. Људска цивилизација се налази на великом тесту и остаје да се види да ли и како ће успети да се избори са овим изазовом.

²⁰ <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries> (12.08.2020.)

Литература:

1. Aristotel (1988): *Nikomahova etika*, Globus, Zagreb.
2. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar. (2020). Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic. *The Culture of Polis*, XVII (2020), No. 42, 383-399
3. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar. (2018). Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva, u: Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva, ur. Željko Bjelajac i Aleksandar Filipović, posebno izdanje, *Kultura polisa*, 9-21
4. Gajin, Saša (2011): Ljudska prava Pravno-sistemski okvir, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Centar za unapređivanje pravnih studija, Institut za uporedno pravo, Beograd.
5. Gajin, Saša (1995): Zaštita ljudskih prava u uslovima vanrednog stanja, *Pravni život*, Udruženje pravnik Srbije, Beograd, 835-851.
6. Kovačević-Kuštrimović, Radmila (2011): Od ideje prirodnog prava do evropske konvencije o ljudskim pravima. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 58(58), 41-55.
7. Kutlešić, Vladan i Golić, Darko (2017): *Ustavno pravo*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu
8. Lagoutte, S., Sano, H. O., & Smith, P. S. (Eds.). (2007): *Human Rights in Turmoil: Facing Threats, Consolidating Achievements* (Vol. 92). Martinus Nijhoff Publishers.
9. Lewis, James R., and Carl Skutsch (2001): *The human rights encyclopedia*, Sharpe Reference.
10. Moyn, S. (2012): *The last utopia: human rights in history*. Harvard University Press.
11. Pajvančić, Marijana (2011): *Ustavno pravo*, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
12. Perović, Slobodan (1995): *Pravno filozofske rasprave*, Novinsko-izdavačka ustanova Službeni list SRJ, Beograd.
13. Stojčević, Dragomir i Romac, Ante (1971): *Dicta et regulae iuris*, Savremena administracija, Beograd.
14. Zakon o vanrednim situacijama, "Sl. glasnik RS", br. 111/2009, 92/2011 i 93/2012
15. Zakon o odbrani "Sl. glasnik RS", br. 116/2007, 88/2009, 88/2009 - dr. zakon, 104/2009 - dr. zakon, 10/2015 i 36/2018
16. Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja "Sl. glasnik RS", br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010
17. Ustav Republike Srbije, "Sl. glasnik RS", br. 98/2006
18. <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>
19. <http://www.politika.rs/sr/clanak/454357/Tokom-vanrednog-stanja-zabelezen-pad-kriminala-od-60-odsto>
20. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/naredba/2020/34/1/reg>
21. <https://www.propisi.net/odluka-o-proglasenju-vanrednog-stanja/>
22. <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries>
23. <https://www.sciencemag.org/news/2020/03/china-s-aggressive-measures-have-slowed-coronavirus-they-may-not-work-other-countries>
24. <https://www.slobodnaevropa.org/a/svedska-mjere-korona-virus/30584051.html>

THE PARADIGM OF ENDANGERING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS DUE TO THE STATE OF EMERGENCY

Summary: The paper presents a brief overview of the emergence and development of human rights and freedoms throughout history and their violation and endangerment due to the Corona virus pandemic and the state of emergency that has been introduced in many countries. Given that the state of emergency is an unusual situation that entails a series of repercussions, the aim of this paper is to use comparative and deductive methodology to point out the ways in which all human rights and freedoms are endangered by illegal/legal measures taken by individual states, preventing the spread of corona virus. Each country has adapted the measures against this disease to its own needs and they differ significantly from country to country, and the population has reacted differently to them. Therefore, measures directly related to human rights and freedoms in Serbia, China, Sweden and Italy are comparatively presented. Also, the paper presents the constitutional and legal norms in the Republic of Serbia that regulate the matter of the state of emergency.

Key words: human rights and freedoms, state of emergency, Covid-19, corona virus, pandemic, ombudsman

